

Сравнителен анализ на концепцията, инструментариума и процедурите за оценяване на четивната грамотност от Programme for International Student Assessment (PISA) и от националното външното оценяване на учениците в четвърти клас

Таня Христова

Abstract: *Comparative analysis of the tools and procedures for assessing reading literacy Programme for International Student Assessment (PISA) and national external assessment of students in the fourth grade: The report makes a comparative analysis of tools and procedures for assessing reading literacy program for International Student Assessment (PISA) and external assessment of students in the fourth grade within the context of the objectives of the school building skills knowledge and experience to apply in real life situations.*

Key words: *evaluation, quality, standards, reading literacy, test, external assessment*

ВЪВЕДЕНИЕ

Оценяването трябва да се разглежда не просто като описващо постиженията, а като мощна движеща сила за промяна в образователната система, водеща до подобряване на качеството и до по-високи стандарти на обучение. Усилията за постигане на образование, съответстващо на съвременните реалности, са обобщени в един от годишните доклади на ЮНЕСКО "Using assessment to improve the quality of education". В него се разглеждат различните подходи към този проблем. Авторите отбелязват, че „през годините оценяването се превръща във важен ключ за подобряване на качеството на образованието. То е един от най-надеждните начини за установяване на проблемите, независимо дали са на системно равнище, на равнище училище, или засягат отделния ученик или студент". (Kellaghan, Greaney 2001: 7). Авторите представят оценяването, и по-конкретно, оценяването на индивидуалните постижения на обучаваните в обща концептуална рамка заедно с три други базисни понятия – качество, стандарти и отговорност. Става дума за разпределяне и конкретизиране на отговорността за непостигане или постигане на действащите образователни стандарти на всички – преки и косвени участници в образователния процес.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Образователната практика включва различни видове оценявания, които могат да бъдат категоризирани по множество признаци – вътрешно (базирано в класа или ученическата група) и външно, синхронно и диахронно, по различни учебни дисциплини и образователни програми, с различен териториален обхват – локални и интернационални като програмите за оценяване TIMSS (Trends in international mathematics and science study, PIRLS (Progress in international reading literacy study) и PISA (Programme for international student assessment).

Програмата за международно оценяване на учениците (PISA) на ОИСР е добре позната и в нашата страна. Тя се провежда от 2000 г. през тригодишни периоди, като изследва грамотността на учениците в три области: четене, математика и природни науки. Всеки отделен етап на програмата оценява грамотността на учениците и в трите области, но върху една от тях се поставя специален акцент. Например PISA 2000 оценява основно четивната грамотност на учениците, PISA 2003 – математическата грамотност, PISA 2006 – природонаучната грамотност, а PISA 2009 отново връща акцента върху четивната грамотност. През 2012 г. се проведе последното изследване, в което основната оценявана област бе математическата грамотност на учениците, но в тестовите книжки бяха включени и въпроси за измерване на четивната и природонаучната грамотност на учениците. Целта е да се

проследят промените и тенденциите в подготовката на учениците след предишните етапи на изследването.

През 2012 г. български ученици за пръв път участваха в компютърно-базирано оценяване. Искощо в бъдещите тестове на PISA ще се поставя все по-голямо ударение върху уменията на учениците да четат и разбират електронни текстове и да решават проблеми, представени в електронен формат. Така PISA ще се съобрази с огромното значение, което информацията и компютърните технологии имат в модерните общества. PISA е пример за оценяване на компетентностите на учениците чрез обща международна рамка. Изследването се стреми да определи доколко учениците в края на задължителното училищно образование са формирали знанията, уменията, ценностите и нагласите, смятани като определящи за тяхната успешна реализация.

Резултатите на нашите ученици в PISA 2000, 2006, 2009 и 2012 показаха, че българското училище все още не допринася в достатъчна степен за формиране на умения за справяне с проблеми, произтичащи от реалния живот; не подготвя достатъчно добре учениците, за да се реализират в конкурентна среда, за да продължат обучението си и да се интегрират успешно в обществото. Резултатите на българските ученици в PISA ще се повишат само ако се повиши ефективността на образователната система. Това означава, че е необходимо да преосмислим философията на българското училищно образование и то да формира у учениците не просто знания и умения, а компетентности.

Концептуалната рамка и форматът на теста на PISA се изработват от международна експертна група. Основен елемент в тях е концепцията за грамотността, която се основава на уменията на учениците да прилагат знания и опит, придобити в училище, в ситуации от реалния живот. Учениците, от една страна, анализират, осмислят и представят информация, а от друга, формулират, тълкуват и решават проблеми. Изследването PISA се ориентира към измерване на способността на учениците да изпълняват конкретни задачи, свързани с реалния живот, да проникват в същността на ключови концепции и не се ограничава с оценяването на знания, свързани с конкретен учебен предмет и учебна програма. Също така PISA изследва стратегиите за учене на учениците, отношението им към учебните практики, както и техните компетентности в областта на решаването на проблеми – много важни показатели за това доколко образователните системи формират самостоятелно мислещи хора, които успешно се справят с предизвикателствата на социалната среда. Този подход се стреми да определи мотивацията на учениците за учене и четене, както и техните стратегии за управление и контрол на собственото обучение – т.нар. „саморегулирано учене” – една концепция, насочена към повишаване на ефективността на ученето и към оптимизиране на непосредствената образователна среда.

Основната цел на системата за външно измерване постиженията на учениците в България е да се предостави надеждна информация на училищата, учителите, учениците, родителите, образователните власти и по-широката общественост. Националното външно оценяване на учениците от 4 клас се осъществява чрез писмени изпитвания за установяване постигането на очакваните резултати от обучението, определени с държавни образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература, математика, човекът и природата, човекът и обществото.

Концепция за четивната грамотност

Формирането на четивна грамотност не е еднократен, а продължителен процес, който се осъществява както чрез формалното обучение в училище, така и посредством неформалното обучение извън училище, общуването в семейството, приятелския кръг, професионалната общност и др.

Четивната грамотност, така както се разбира в PISA, включва редица познавателни компетентности: от буквалното декодиране на определени символи през конкретни познания за функциите на езиковите средства (лексикални и граматически), за различни видове текст и тяхната употреба, до обобщени познания за света. Тя също включва и т.нар. метакогнитивни компетентности, като осмисляне и използване на многообразие от стратегии при четене и работа с различни видове текст. Най-общо терминът „грамотност“ се свързва с уменията на личността да придобива, осмисля, преобразува и предава информация. В този смисъл PISA дефинира четивната грамотност като: разбиране, използване, осмисляне на писмени текстове за постигане на цели и удовлетворяване на потребности, задълбочаване на познанията и развиване на интелектуалния потенциал на личността и за активно участие в обществото. Категориите „разбиране, използване и осмисляне“ отразяват основните операции, свързани с четенето и придобиването на познание посредством четене. Чрез тях са формулирани и познавателните равнища на скалата по четене, с която са представени резултатите на учениците. Разбирането се отнася до способността на читателя да формира смисъл от текста, независимо дали се отнася до разбирането на смисъла на отделна дума, на откъс или на текста като цяло. Използването се свързва с тази особеност на четенето, която се отнася до прякото прилагане на информацията и идеите в текста при изпълнение на конкретна задача или постигане на дадена цел. При осмислянето читателят свързва това, което е прочел, със своите представи и опит. Той може да използва текста, за да осмисли по нов начин нещо, с което се е срещал преди, или може да направи преценка за самия текст и да формулира конкретни изводи. Читателят непрекъснато е принуден да прави такъв тип преценки, когато трябва да определи дали конкретният текст е подходящ за изпълнението на дадена задача като надежден източник на определена информация.

Когато PISA оценява четивната грамотност на учениците, тя отчита и техните нагласи и мотивация за четене. Например едни прибягват до текста само когато изпълнението на конкретна задача изисква това от тях. Други четат за удоволствие или от общ интерес. Хората се различават по това доколко са ангажирани с четенето и каква е ролята на четенето в ежедневието им. Проучването на тези процеси позволява да се обособят някои поведенчески характеристики, като например удоволствие от четенето; чувството на контрол върху това, което четем; ангажираност със социалното измерение на четенето, както и най-често използваните стратегии и практики при четене.

Писменият текст, който PISA използва, се характеризира с многообразие от формати и видове:

- ◆ Формати: прекъснат (информацията е представена чрез графика, диаграма, рисунка, таблица и др.) и непрекъснат (проза) текст, организиран в изречения и параграфи
- ◆ Видове: повествование, описание, разсъждение, аргументация, инструкция
- ◆ Начин на представяне: ръкописен, печатен и дигитален.¹

Втората част на дефиницията „...за постигане на цели и удовлетворяване на потребности, задълбочаване на познанията и развиване на интелектуалния потенциал на личността и за активно участие в обществото...“ (Петрова 2010: 10) представя цялото многообразие от ситуации, в които четивната грамотност има приложение. В този смисъл едно от най-съществените приложения на четивната грамотност е свързано с удовлетворяването на потребността на индивида от социално общуване, развлечение и професионална реализация. PISA отчита

¹ Дигиталните текстове се използват в т.нар. компютърно-базирано оценяване, в което българските ученици участваха през 2012 г.

социалния аспект на четивната грамотност, тъй като тя е част от взаимодействието между индивидите в общността.

Концептуалната рамка, според която PISA оценява четивната грамотност на учениците, включва цялото многообразие от текстове, които се използват; познавателните процеси, които се оценяват, и контекста, в който са формулирани конкретните задачи.

Разбирането за четивната грамотност на учениците в България търпи промени. Някои автори я определят като „способност за разбиране и използване на писани езикови форми в различни ситуации, важни за практическото справяне с живота“. (Бижков, Стоянова, Евгениева 2004: 42) През 2006 г. концепцията за четивната грамотност на учениците е доразвита за целите на изследването PIRLS 2006, като към вече познатото определение е добавена способността на младите читатели да формират смисъл от разнообразни текстове. Смята се, че учениците четат за удоволствие, за да учат или за да участват в читателски общности в училището и извън него. Тази концепция отразява разбирането за четенето като творчески и интерактивен процес. Добрите читатели не само разбират прочетеното. Познавайки и използвайки ефективни стратегии за четене, те задълбочено осмислят различни видове текст. Добрите читатели притежават положително отношение към книгата и силна мотивация за четене.

Инструментарииум

Програмата PISA използва тестове, които съдържат въпроси с избираем (структуриран) отговор и въпроси със свободен (конструиран) отговор – кратък и разширен. Задачите на PISA имат специфичен формат. Няколко въпроса са формулирани към един източник на информация – текст, таблица, диаграма, графика и др., като по този начин се възпроизвеждат в максималната възможна степен конкретни реални ситуации. Почти половината от всички въпроси в тестовите книжки са въпроси с избираем отговор, при които учениците избират един верен отговор от възможни четири или по-рядко – пет. Към въпросите с избираем отговор се отнасят и тези задачи, при които ученикът избира един верен отговор от два възможни (задачи от вида „да/не“ или „съгласен/несъгласен“), формулирани към няколко дадени твърдения. Останалите въпроси изискват от ученика сам да напише отговора си, който според условието на задачата може да се състои от една или няколко думи, кратки изречения или от по-дълъг текст.

Обикновено в оценяването се използват около 13 вида тестови книжки, в които задачите са представени в различни комбинации. Освен когнитивен тест в PISA се използват въпросници, което позволява постиженията на учениците да се анализират в контекста на семейната, социално-икономическата и образователната среда. Стандартно всички държави администрират въпросник за ученика и въпросник за училището.

Що се отнася до националното външно оценяване в България, материалите за изпитванията и критериите за оценяване на уменията на учениците от 4 клас се разработват на национално равнище от Центъра за контрол и оценка на качеството на училищното образование /ЦКОКУО/ и се съгласуват с дирекция „Образователни програми и образователно съдържание“ в МОН. Изпитването е писмено и се провежда чрез решаване на тест за един учебен час. По български език и литература тестът включва диктовка, текст за четене с разбиране и 11 задачи към него.

Процедура за оценяване

Оценяването на отговорите на учениците в изследването PISA се извършва от експерти, преминали конкретно обучение и в съответствие с подробни критерии за оценяване. Отговорите на учениците получават различен брой точки не само според това дали са верни или не, но и според това дали са напълно или частично верни. За да се осигури надеждност на процедурите на оценяване, извадка от отговори на

ученици се оценява независимо от четирима оценители в страната участник, както и от независими оценители на Международния консорциум. PISA обобщава резултатите на учениците в скала, която представя обща картина на уменията и знанията на учениците при четене. Конкретните умения и знания са описани по седемте равнища на скалата.

За целите на НВО в 4 клас директорът на съответното училище, в което се провежда то, определя със заповед състава на училищни комисии за оценяването на писмените работи и квесторите. Резултатите от НВО се оценяват от един учител.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Създаването на система за национално стандартизирано външно оценяване е заложено като една от основните цели на „Националната програма за развитие на училищното образование и предучилищното възпитание и подготовка (2006-2015 г.)“. В момента в България има значително развита система за външно оценяване, но все още липсва анализ за съпоставяне резултатите на учениците на входа и на изхода на съответния етап. Резултатите от външното оценяване не водят до достатъчно надеждни изводи относно постиженията на учениците от различните видове училища, както и не предоставят информация за влиянието на средата.

Другите затруднения могат да бъдат обобщени така:

- ◆ Информацията за слабите места в подготовката на учениците, генерирана през инструментите на външното оценяване, не се използва целесъобразно за отстраняване на тези пропуски.
- ◆ Няма изградена практика за системна аналитична работа и набелязани мерки на нито едно ниво/клас, училище, регион/.
- ◆ Не са прецизирани процедурите за провеждане и оттам често се стига до отчитане на нереални резултати.
- ◆ Не е създаден софтуерен продукт, който да позволи лесно боравене с наличните данни и да осигурява съпоставимост на резултатите.

От събрания опит при проведените до този момент външни оценявания и констатираните проблеми е видна необходимостта от постигане на по-голямо съответствие с международните стандарти за външно оценяване.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Kellaghan, T., Greaney, V. Using assessment to improve the quality of education. Paris, UNESCO, International Institute for Educational Planning, 2001.
- [2] Mullis, I.V.S., Kennedy, A. M., Martin, M. O., & Sainsbury, M. Assessment Framework and Specifications, 2004.
- [3] OECD (2014). PISA 2012 Results: Creative Problem Solving: Students' Skills in Tackling Real-Life Problems (Volume V). PISA. OECD Publishing.
- [4] Бижков, Г., Стоянова, Ф., Евгениева, Е. Диагностика на грамотността. III част: Разбиране при четене. С.: Унив. издателство „Св. Климент Охридски“, 2004.
- [5] Националната програма за развитие на училищното образование и предучилищното възпитание и подготовка (2006-2015 г.)
- [6] Петрова, С. Училище за утрешния ден. Резултати от участието на България в Програмата за международно оценяване на учениците PISA 2009. С., ЦКОКО, 2010. Достъпен на: www.ckoko.bg
- [7] Стойчева 2006: М. Стойчева. Европейската езикова политика. С., Университетско издателство „Св. Кл. Охридски“, 2006.
- [8] http://www.ckoko.bg/upload/docs/2013-01/book_2010.pdf
- [9] <http://www.oecd.org/pisa/pisaproducts/48852548.pdf>

За контакти:

Докторант Таня Христова, Катедра “Педагогика”, Югозападен университет “Неофит Рилски” Благоевград, e-mail: tania_pe_xri@abv.bg